

IMF'İN VE DÜNYA BANKASI'NİN DÖNÜŞÜMÜ

PROF. DR. SİNAN SÖNMEZ

Atılım Üniversitesi Öğretim Üyesi

CHP'nin sayın Genel Başkanı, ZMO'nun sayın yöneticileri, üyeleri, değerli konuklar, sayın basın mensupları. Bu 20 dakikaya tabii sığdıracağım, hemen söze başlamak istiyorum zaman yitirmemek için, ama aslında biraz iddialı bir sözcükle başlayacağım. IMF'nin, Dünya Bankası'nın da var, ama IMF'nin sabıkası çok fazla, 20 dakikada nasıl anlatacağım bunları bilemiyorum. Belki 200 dakika olsa çok daha yeterli olabilirdi.

Aslında öyle bir şekilde Türkiye'de, diğer Türkiye benzeri ülkelerde de olduğu gibi, öyle bir lanse edildi ki IMF, birtakım akademisyenler de dahil olmak üzere medya politikacılar tarafından –kim olduklarını biliyoruz hepimiz- yani patenti Prof. Boratav'a ait, bugün öğleden sonra dinleyeceksiniz. Hemen bir göndermede bulunuyorum. Boratav, IMF acz içinde görünen hükümetleri doğru yola sokan bir bilgelik anıtı mı yani diyor. Hakikaten yani bir bilgelik anıtı gibi gösterilmeye başlandı. Yani ulusal hükümetler ne kadar eleştirilirse eleştirilsin, işte bu hükümetler doğru politikaları uygulayamaz, ama IMF geldiği zaman o IMF bir bilgelik anıtı gibi karşımıza dikiliyor ve doğru yolu bize gösteriyor. Açıkçası böyle bir imaj var.

Ben bunu başka bir şekilde, başka bir terimle açıklıyorum açıkçası, bunu birkaç defa da yazdım. Hekim mi, jandarma mı diye. Hem hekim, hem jandarma. Nasıl bir hekim? Hekimlik şundan kaynaklanıyor: Özellikle günümüzdeki koşullara baktığınız zaman, büyük finans merkezlerinin, bu çerçevede de uluslararası finansal sermayenin ve kesinlikle ABD'nin hegemonik gücünün devamını sağlama yönünde çok önemli bir kurum IMF. Buna Dünya Bankası'nı da eklememiz lazım. Ama IMF üzerine özellikle odaklanmak istiyorum, IMF'yi bu anlamda bir hekim olarak görebiliriz. Dolayısıyla da bu hekim, bu sürecin devam etmesi için reçeteler yazıyor. Bu sürecin. Sayın oturum başkanının belirtmiş olduğu gibi, tarımdan telekomünikasyona, telekomünikasyon elektriğe kadar uzanan, doğalgaza kadar uzanan çok geniş bir alanda saymakla bitecek gibi değil, 60 tane yasa veya düzenleme çıktı Türkiye'de bu yapısal reformlar çerçevesinde. Hemen onu da ekleyeyim. Yani Derviş Yasaları, 15 günde 15 yasa, yetmez. 70'i var, sayın Derviş geldikten sonra aşağı yukarı her ay 8'den fazla yasa çıktı. Yetmeyecektir, yenileri eklenecektir. Gündemde yenileri var, bu süreç devam ediyor. Dolayısıyla battığımız zaman, işte bu reçeteler bu süreci devam ettirmek için ve ilgili ekonomilerin, Türkiye gibi ekonomilerin de yerelmasını sağlamak için reçeteler sunuyor.

Yani nasıl bir hekim olduğu ortada. Jandarmada da şöyle: Bunlara uyacaksınız. Bunlara uymazsanız aba altından sopa var tabiri caizse. Kusura bakmayın bu sözcükleri telaffuz ettiğim için. Nedir? Bir defa şöyle ideolojik bir bombardıman vardır: Marjinalleşirseniz, marjinal kalırsınız. Yani dünya genelinde artan refahtan pay alamazsınız. Şimdiye kadar küreselleşme sürecinde, yani en son küreselleşme dalgasının sonuçlarını bizzat Dünya Bankası raporlarına baktığınız zaman da, yoksullaşmanın hızla arttığını görüyorsunuz, tam tersi ortaya çıkmıştır ki, IMF ve Dünya Bankası'nın gündeminde de yoksullukla mücadele bir mizahi olgu gibi, olay gibi kaçırılmıştır bu arada.

Şimdi dolayısıyla demek ki öyle bir jandarma bunu uygulayacaksınız. Yoksa Türkiye gibi olan ülkelerde işte Arjantin. Arjantin'le karşılaştığımızda daha iyiyiz çok şükür. Bu çerçeveye uymazsanız size kredi yoktur. Yardım yoktur. Dolayısıyla da jandarmalık görevini de çok net bir şekilde ortaya getiriyor. Bunu getirirken de yerel yetkililer de gayet tabii bu sürece dahil oluyorlar. Ben burada konu olmamakla birlikte, birkaç kere dile getirdim bir konuyu, tekrar vurgulamak istiyorum. Yani bu ekonomi yönetiminden sorumlu üst kademede olan görevlilerin, sorumluluktan kurtulmaları için istifa ya da görevden alma yetmez. Mutlaka ve mutlaka benim kanaatim o ki, yargının öne çıkarılması lazım. Çünkü Türkiye son krizde ciddi hasarlar sonucunda yapılan hesaplamalara bakacak olursanız, 2001 yılı sonu itibariyle ulaşılan aşağı yukarı 150 milyar dolarlık hasılanın yüzde 80-85'ini kaybetmiştir. Dolayısıyla bütün bunları dikkate almak zorundayız.

Şimdi tablo şu: IMF ve Dünya Bankası'na zaman, yani İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan bu iki kuruluşun, zaman içinde özellikle IMF'nin misyonlarında bazı değişikliklerin ortaya çıktığını görüyoruz. Fakat hiç kuşkusuz değişmeyen bir olgu var. Bu değişmeyen olgu, uluslararası düzlemde, sermaye birikimine ve bu çerçevede oluşturulmaya çalışılan uluslararası işbölümüne, yani düzene bağlı olarak görev yapmış olmalarıdır. Birinci Dünya Savaşı'ndan 60'lı yıllara kadar geçen sürece bakıyoruz, 60'dan 70'e, 70'li yıllar kriz yılları, sonra 80'lerde küreselleşmenin ivme kazanması söz konusu özellikle. Ve bu 80'den sonraki gelişmeye baktığımız zaman, etap etap IMF'nin de ve Dünya Bankası'nın da misyonlarında, yaklaşımlarında bazı önemli farklılıklar ve gelişmeler, değişiklikler olmasına karşın, esas itibariyle uluslararası plandaki biraz önce belirtmiş olduğum gibi hegemonik güç ilişkisinin devamıdır. Yani merkez dediğimiz ülkelerin, yani başta da ABD olmak üzere bu ülkenin ekonomisinin açıkçası dünyaya yön vermesinde etkili olan kuruluştur özellikle IMF.

Şimdi bu bağlamda görüyoruz, asimetric ilişkiler oluşuyor mesela. IMF'nin statüsüne baktığımız zaman, 6 maddelik bir statüsü var, yani ana kuruluş yönetmeliği, tüzüğü var. Bu halen geçerli, yani ek görevler verilmiş durumda, geçerlidir. Birtakım kurallar vardır, fakat ABD diğer ülkeler gibi oy hakkı daha fazla olan bir ülke gibi görülebilir. Bu şekilde de savunuluyor zaten ne yapalım efendim, kotası fazla, ona göre de oy hakkı fazladır. Zaman içinde gerilemiş, oy hakkı yüzde 17'lere düşmüştür, ama kesinlikle yönetiyor. Ve şimdi baktığımız zaman da ABD mesela ta 60'lı yılların sonlarında, 70'li yıllarda dolar devalüe edildiği zaman, IMF'nin kurallarını yerle bir ediyor, hiçbir şekilde dinlemiyor. Ve IMF kendi pozisyonunda değişikliğe gitme ihtiyacını duyuyor, ABD politikasının izinde gittiği için. Nice örnekleri var. Yani onun için 20 dakika değil, 200 dakika belki yeter diyorum, yani IMF tarihine baktığımız zaman, ABD'nin suyunda, dümeninde nasıl sürüklendiğini çok net bir şekilde görüyorsunuz. O nedenle asimetric ilişkiler var diyorum. Yani IMF evet dünya ekonomisinde düzenlemeler yapmak üzere kurulmuş bir örgüt gibi gözüküyor. Yani kuruluş yönetmeliğine, ana statülerine baktığımız zaman, kısaca özetleyecek olursak, uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesini ve ticaret hacminin artışı sağlamak. Döviz kurlarında istikrarı sağlayacak, üye ülkelerin ihracatını artırmak için devalüasyona başvurmalarını engelleyecek. Yani rekabetçi devalüasyonlara gitmesini engellemek ve uluslararası ticaretin önündeki kambiyo kısıtlamalarını ortadan kaldırmak, cari ödemelerdeki dengesizlikleri gidermek vs. Kısaca böyle özetleyebiliriz IMF'yi.

Başka deyişle, istikrar ve konvertibilite, Bretton Wood sisteminde ortaya konulan iki ana ilkeye işaret etmektedir. IMF’de bu ilkeleri yaşama geçirmeye çalışıyor, fakat işte bırakın 80’leri, 90’ları, 60’lı yılların sonlarından itibaren IMF ile ABD arasındaki ilişkileri incelediğiniz zaman, IMF’nin koymuş olduğu kuralların kesinlikle ABD tarafından kabul edilmediğini, gerektiği zaman da çiğnendiğini görüyorsunuz. IMF’nin tepkisi olmamıştır.

Şimdi 70’li yıllara kadar değişimi görmek için IMF uygulamalarına baktığınız zaman, şunu görüyoruz: IMF ayarlanabilir, sabit kur sisteminde esas olarak gelişmiş ülkelere destek vermiştir. Bu nokta üzerinde pek durulmaz, yani günlük yazılarda, gazetelerde falan vs. 50’li yıllarda gelişmiş ülkeler mali desteğin yüzde 60’ını, 60’lı yıllarda yüzde 71’ini almıştır. Esnek kur sisteminin yerleştiği 70’li yıllardan itibaren gelişmiş ülkelerin payı giderek azalmıştır ve 80’li yıllarla birlikte de sıfırlanma sürecine girmiştir. 80’li yıllar, yani 70’li yılların sonu, yani 80’li yılların başı bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Çok önemlidir bu.

Aynı şekilde Dünya Bankası’na baktığınız zaman, Dünya Bankası IMF’nin ikiz kardeşi. Dünya Bankası’nın misyonuna baktığınız zaman kuruluş aşamasında, yani işte bu efendim kambiyo sisteminde düzenlemeler yapmak, döviz kurlarında istikrarı sağlamak ve ödemeler dengesi, özellikle cari dengede geçici dengesizlikleri gidermek gibi bir misyonu yok. Daha çok bilindiği gibi, işte efendim kalkınmaya yönelik sosyal programları destekleyici bir role sahip olduğunu görüyorsunuz. Fakat Dünya Bankası için kısaca şunu söyleyeyim: Çok ilginçtir, IMF ve Dünya Bankası’nın gelişmesi. 80’li yıllara kadar Dünya Bankası’nın kredilerinin sektörel dağılımı ve de dayandığı teorik temellere baktığımız zaman 80’li yıllara kadar kamu projelerine bir destek vermesi söz konusu. Nedir bu efendim? İşte o dönemlerde planlı ekonomi meselesi, piyasa ekonomilerinde, piyasa sisteminde de ön planda ve dolayısıyla Avrupa’nın yeniden inşası misyonunu da ilk başta üstlendiği için Dünya Bankası, 50-60 arasında daha kamuya ağırlık veren bir yaklaşımı benimsiyor. Avrupa’nın yeniden inşası için kredi açıyor. 60’lı, 70’li yıllarda proje yardımı kırsal alanın gelişmesi ve sosyal projelere destek bağlamında gelişiyor ki, burada da önemli olan bir husus var. Özellikle de iktisatçı arkadaşlar çok iyi bilirler, yapısalcı yaklaşımın Dünya Bankası’nın bu kredi verme politikasını yönlendirdiğini görüyoruz. Bu bağlamda tarım ve sosyal alanlara, eğitime, kentleşmeye doğru kaydırmıştır kredilerini Dünya Bankası. Fakat yeni liberal görüşün kökenini oluşturan, aslında o çerçeveyi çizen neoklasik iktisadın da yapısalcılarla bağlantısı vardır. Yani çok uzak değil, işte ağır sanayinin kurulmasına vs. çok sıcak bakmıyorlar bu çerçevede. Fakat önemli olan nokta, 80’li yıllara kadar çok net bir tavır yok, bu serbest piyasa denilen ekonomi çerçevesindeki yapılan düzenlemelere Dünya Bankası biraz uzak duruyor gibi görünüyor. Ama 80’li yıllardan itibaren yapısal uyarılama sürecine girildiğini görüyoruz. Bu doğrultuda da karşılaştırmalı üstünlükler teorisi denilen bir teori vardır. Yani hangi dallarda bir ekonomi üstünse, bir avantajı varsa, o alanda üretim yapmalıdır şeklinde bir yaklaşım.

Şimdi bakıyoruz kısacası nedir değişen nokta? Hemen beş-altı dakika içinde o noktaya geliyorum. 80’li yıllar bir kırılma noktası. Küreselleşmenin ivme kazandığı nokta. Margaret Thatcher iktidarda, Ronald Reagan iktidara geliyor ve biliyorsunuz 70’li yıllarda kriz var ve bu küreselleşme birden bire yeni liberal okulun gündeme gelmesi, ön plana çıkmasıyla bir ivme kazanıyor. Dünya ekonomisi yeni bir düzen

kurmaya çalışıyor ve 90'lı yıllarda Sovyetlerin açıkçası çözülmesiyle, sosyalist bloğun çözülmesiyle Orta ve Doğu Avrupa'daki bu süreç hızlanıyor.

Şimdi bu dönemde çok açık olan bir şey var: IMF ve Dünya Bankası'na baktığınız zaman, yeni temalar da geliştiriliyor. Ama artık aşırı şekilde biriken bu spekülasyon nitelikli sermayenin, uluslararası planda serbestçe dolaşımını, spekülasyon kar amacıyla şu coğrafik bölgeden, bu coğrafik bölgeye, şu sektörden bu sektöre kaymasını, akmasını sağlayacak düzenlemelerin yapılması gerekli gözüküyor ve bu çerçevede de IMF çok önemli bir rol üstleniyor. Dolayısıyla çok açık şekilde IMF'deki dönüşümde şunu saptıyoruz: Artık uluslararası finansal sistemin serbestçe çalışması için gerekli önlemlerin alınması doğrultusunda IMF baş aktördür. Bu birinci noktadır. Bu çerçevede bir dizi ulusal ekonominin, uluslararası sermaye hareketlerinin serbestçe dolanımına açılabilmesi için gerekli düzenlemelerin yapılması, yani istikrar politikalarına ek olarak yapısal uyarlanma dediğimiz politikalarının modellerinin uygulanması için IMF her türlü olanağı kullanmaktadır. İşte Türkiye'de, Arjantin'de, bir dizi ülkede yürürlüğe konulan yapısal reform denilen, telekomünikasyondan tarıma kadar uzanan alanda, elektrikten doğalgaza kadar uzanan alanda, çeşitli alanlarda yelpazelerde yapılan bu yasal değişiklikler, düzenlemeler, bu büyük senaryonun bir parçasıdır. Hiç te şaşırtıcı değildir aslında bu durum.

Bakın son dönemlerde IMF'nin gündeminde bir saydamlık meselesi var. Saydamlık nedir? Kamu yönetiminde saydamlık. İşte efendim mali yönetimde saydamlık. Çok güzel. Saydamlığa karşı olunabilir mi? Saydamlık, demokrasinin gelişmesi için gerekli. Demokrasinin olmazsa olmaz kurallarından bir tanesidir. Ama bakıyorsunuz, IMF'nin bir önceki ve şimdiki yöneticilerinin mesajları çok açıktır. Nedir saydamlıktan anlaşılacak? IMF'nin zaten demokrasi gibi bir sorunu yok. Dünya Bankası'nın da yok. Bir de yoksulluk var. Saydamlık ve yoksulluk meselesine el atıyorlar ikisi de bu dönüşüm sürecinde. Efendim yürütülen politikalar bir taraftan zaten yoksulluğu ortaya çıkarıyor, ondan sonra Dünya Bankası tutuyor yoksulluk raporu yayımlanıyor durumun ne kadar kötü olduğuna yönelik. Ama küreselleşme sürecinde bu yoksulluklar daha çok artıyor. Nedir saydamlık açıkça dile getirilen? Uluslararası sermayenin, finansal sermayenin serbestçe hareket edebilmesi için, yani bir başka deyişle spekülasyon sermayenin yüksek getiri elde edebilmesi için ulusal, finansal sistemlerin saydam olması gerekmektedir. Kastettikleri finansal saydamlıktır. Onun için çok net olmak lazım bu konuda.

Sonuçta değerli arkadaşlarım şu noktaya getirmek istiyorum: Tabii her boyutuyla ele almam mümkün değil, aslında çok fazla dokümanla geldim, belki soru sorarsanız, sonra beni zorlarsınız diye bayağı dokümanlar getirdim, çantam dolu. Söyleyeceğimin çok az bir bölümünü söyledim, ama olay şudur: Kuruluşundan bugüne kadar baktığınız zaman bu ikiz kardeşlere, esas misyonları kuşkusuz uluslararası parasal sistemi kurmak, oluşturmak, bunda ortaya çıkan tıkanıklıkları elimine etmek, cari ödemeler işlemlerde ortaya çıkan geçici açıklıkları gidermek, enflasyonu aşağı çekmek vs. Tamam güzel. Fakat bu doğrultuda esas olarak yani bakıyorsunuz, Dünya ekonomisindeki dönüşümlere bağlı olarak, misyonları sürekli olarak merkezi, büyük sermayeyi korumak olmuştur. Bu bağlamda müdahale etmek olmuştur. Ama 80'ler bir kırılma noktası. IMF ve Dünya Bankası da 80'li yılların başından itibaren çok yoğun işbirliğine gidiyorlar bu yapısal uyarlanma sürecinde. Önceden misyonları ayrıştırmıştı, büyük ölçüde birleştirilmiş vaziyettedir. Yani aynı

madalyonun iki yüzü gibi davranıyorlar ve küreselleşme sürecinde ortaya çıkan tüm engelleri ulusal planda çıkan engelleri de aşmak için politikalar uyguluyorlar.

Evet yapısal uyarılama politikaları Türkiye’de bu reform diye sunulan politikalar aslında bunlardır. Çok nettir. İkincisi, istikrar veyahut da antiinflasyonist politika bağlamında IMF Güneydoğu Asya’da başarısız olmuştur. IMF Arjantin’de başarısız olmuştur. Ekonomik göstergelere, finansal göstergelere bakarsanız IMF Türkiye’de de tamamıyla başarısız olmuştur. IMF’nin bu bağlamda başarılı olduğunun örneğini bulmak zordur. Onun için Boratav’ın deyişiyse bir bilgelik anıtı falan değil, Türkiye’yi, Arjantin’i, diğer ekonomileri açmazlara sürükleyen bir kuruluşun reçeteleriyle. Ve bunun yanı sıra da küresel düzene eklemelenmeyi hızlandırmak için hakikaten ulus devletçi, ulusal iktisat politikalarını, sosyal politikalarını çökertici birtakım reçeteler sunan kötü bir hekimdir ve jandarmadır diye bitiriyorum. Teşekkür ediyorum.